Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 37
PEDAGOGIKA

O'ZBEKISTON MUZEYLARINING BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI TAYYORLASHDAGI DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Durdonaxon Kamoliddinovna Murodova*
FarDU Mustaqil tadqiqotchisi
✉ xojiraxmatovadurdona@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada O'zbekiston muzeylarining pedagogik ta'lim yo'nalishlari talabalarini kasbiy tayyorlashdagi didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Muzey pedagogikasining nazariy asoslari, muzey faoliyatini tartibga soluvchi milliy normativ-huquqiy hujjatlar hamda respublika muzeylari tarmog'ining ta'limiy resurs sifatidagi salohiyati ko'rib chiqiladi. Bo'lajak o'qituvchi tayyorgarligida muzey muhitining mazmuniy-informatsion, metodik, kasbiy-amaliy, tarbiyaviy-aksiologik, tadqiqotchilik va raqamli imkoniyatlari ajratib ko'rsatiladi. Muzey resurslaridan foydalanishning uch bosqichli metodik modeli taklif etiladi va uni amaliyotga joriy etishdagi mavjud to'siqlar bo'yicha takliflar bayon qilinadi.

Kalit so'zlar

muzey pedagogikasi, didaktik imkoniyat, bo'lajak o'qituvchi, kasbiy kompetensiya, madaniy meros, noformal ta'lim, muzey-dars, o'lkashunoslik, virtual muzey.

DOI: 10.5281/zenodo.21743650

KIRISH

Bugungi kunda o'qituvchi tayyorlash tizimida nazariy bilim bilan bir qatorda amaliy tajriba, kontekstual o'qitish va ta'lim muhitining xilma-xilligiga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilga qadar rivojlantirish konsepsiyasida ta'lim jarayonini amaliyot bilan bog'lash, talabalarning mustaqil izlanish va tadqiqot faoliyatini kuchaytirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [3]. Shu nuqtai nazardan auditoriyadan tashqarida joylashgan, biroq ta'lim maqsadlariga bevosita xizmat qilishi mumkin bo'lgan madaniy-ma'rifiy muassasalarning, xususan muzeylarning didaktik salohiyatini o'rganish dolzarblik kasb etadi.

Muzey zamonaviy tushunchada faqat yodgorliklarni saqlash joyi emas. Xalqaro muzeylar kengashining 2022-yilda Pragada qabul qilgan yangilangan ta'rifiga ko'ra muzey jamiyat xizmatida bo'lgan, madaniy merosni tadqiq etadigan, saqlaydigan, talqin qiladigan va namoyish etadigan hamda ta'lim, mulohaza va bilim almashinuvi uchun turli tajribalar taklif qiladigan muassasadir [5]. Ushbu ta'rifda ta'limiy funksiya muzey faoliyatining tizimli tashkil etuvchisi sifatida qayd etilgan.

Shu bilan birga amaldagi vaziyat tahlili shuni ko'rsatadiki, pedagogika yo'nalishi talabalari uchun muzey ko'pincha bir martalik ekskursiya obyekti bo'lib qolmoqda; muzey muhitidan tizimli didaktik vosita va kasbiy tayyorgarlik maydoni sifatida foydalanish amaliyoti yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan. Mazkur maqolaning maqsadi - O'zbekiston muzeylarining bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashdagi didaktik imkoniyatlarini tizimlashtirish va ulardan foydalanishning metodik modelini asoslashdan iborat.

Muzey pedagogikasining nazariy asoslari. Muzey pedagogikasi - muzey muhitida ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etishning qonuniyatlari, shakl va vositalarini o'rganadigan fanlararo soha bo'lib, pedagogika,

muzeyshunoslik, psixologiya va madaniyatshunoslik chegarasida shakllangan. Uning nazariy negizini bir necha yondashuv tashkil etadi.

Konstruktivistik yondashuv. G. Xeynning tadqiqotlarida muzey tashrifi tayyor bilimni uzatish emas, balki tashrifchining o‘z tajribasi va oldingi bilimlari asosida ma’no qurish jarayoni sifatida talqin etiladi [6]. Bunda ekspozitsiya bilim manbasi emas, ma’no yaratish uchun muhit vazifasini bajaradi.

Kontekstual o‘qitish nazariyasi. J. Folk va L. Dirking muzeydagi o‘qishni shaxsiy, ijtimoiy-madaniy va fizik kontekstlarning o‘zaro ta’siri natijasi deb izohlaydi [8]. Bu bo‘lajak o‘qituvchi uchun muhim metodik xulosaga olib keladi: muzeyda o‘quv natijasi nafaqat mazmun, balki topshiriq, guruh muloqoti va makon tashkiliga ham bog‘liq.

Tajribaviy o‘qish modeli. D. Kolbning modeliga ko‘ra o‘qish bevosita tajriba, kuzatish va refleksiya, umumlashtirish hamda yangi vaziyatda qo‘llash bosqichlarini o‘z ichiga oladi [9]. Muzey ushbu tsiklning barcha bosqichlarini bir mashg‘ulot doirasida amalga oshirish uchun tabiiy imkon yaratadi.

Muzey ta’limining maqsadi, pedagogikasi va natijalarini o‘lchash masalalari E. Xuper-Grinxill ishlarida batafsil yoritilgan [7]. Post-sovet ta’lim makonida esa muzey pedagogikasining tarixi, nazariyasi va amaliyotini tizimlashtirishga B.A. Stolyarovning tadqiqotlari muhim hissa qo‘shgan [10].

O‘zbekiston muzeylari ta’limiy resurs sifatida. Respublikada muzey faoliyatining huquqiy asoslari “Muzeylar to‘g‘risida”gi Qonun bilan belgilangan; unda muzeylarning madaniy-ma’rifiy vazifalari asosiy faoliyat turlari qatoriga kiritilgan [1]. Muzeylar tarmog‘ini rivojlantirish va moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo‘yicha 2017-2027-yillarga mo‘ljallangan kompleks chora-tadbirlar dasturi qabul qilingan [4]. Shuningdek, madaniyat va san’at sohasining jamiyat hayotidagi o‘rnini oshirishga qaratilgan Farmonda har bir tuman va shaharda o‘lkashunoslik muzeylarini davlat muzeylari filiallari shaklida tashkil etish vazifasi belgilangan [2]. Ushbu chora bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligi uchun alohida ahamiyatga ega, chunki u muzey resursini hududiy jihatdan yaqinlashtiradi va har bir oliy ta’lim muassasasiga o‘z mintaqasidagi muzey bilan barqaror hamkorlik yo‘lga qo‘yish imkonini beradi.

Ta’limiy maqsadlar nuqtai nazaridan respublika muzeylarini quyidagi guruhlarga ajratish mumkin: tarix va o‘lkashunoslik muzeylari; memorial muzeylar; san’at va amaliy san’at muzeylari; tabiiy-ilmiy hamda ilmiy-texnika profilidagi muzeylar; oliy ta’lim muassasalari va maktablar qoshidagi muzeylar. Har bir guruh muayyan fan o‘qituvchisi tayyorgarligiga xizmat qiladi: tarix va o‘lkashunoslik muzeylari tarix, geografiya va tarbiyaviy soat metodikasi uchun; tabiiy-ilmiy muzeylar biologiya, geografiya va fizika o‘qitish metodikasi uchun; memorial va san’at muzeylari til, adabiyot hamda san’at fanlari uchun manba bo‘lib xizmat qiladi.

Farg‘ona vodiysi misolida viloyat o‘lkashunoslik muzeyi, Qo‘qondagi saroy-muzey majmuasi, hunarmandchilik va amaliy san’atga bag‘ishlangan ixtisoslashgan muzeylar hamda universitet qoshidagi ilmiy muzeylar birgalikda mintaqaviy ta’lim resursi tarmog‘ini tashkil etadi. Bu tarmoqdan pedagogik ta’lim yo‘nalishlarida o‘quv amaliyoti, laboratoriya mashg‘ulotlari va kurs ishlari bazasi sifatida foydalanish mumkin.

Bo‘lajak o‘qituvchi tayyorgarligidagi didaktik imkoniyatlar. Tadqiqot davomida muzey muhitining bo‘lajak o‘qituvchi tayyorgarligiga xizmat qiluvchi imkoniyatlari quyidagi guruhlarga ajratildi.

Mazmuniy-informatsion imkoniyat. Muzey ashyosi - birlamchi manba. Talaba darslikdagi tavsif bilan cheklanmay, buyum, hujjat yoki namunani bevosita kuzatadi, uni tavsiflash va sharhlash ko‘nikmasini egallaydi. Bu mavhum tushunchalarni aniq obraz bilan bog‘lash, ya’ni ko‘rgazmalilik tamoyilini eng yuqori darajada ta’minlash imkonini beradi.

Metodik imkoniyat. Muzeyda talaba noan’anaviy dars shakllari bilan tanishadi: muzey-dars, interaktiv ekskursiya, ekspozitsiya bo‘ylab o‘quv kvesti, tarixiy rolli o‘yin, “bitta ashyo asosida dars” texnologiyasi. Bu shakllar keyinchalik maktab amaliyotiga moslashtirilgan holda qo‘llanilishi mumkin.

Kasbiy-amaliy imkoniyat. Muzey pedagogik amaliyot maydoni sifatida xizmat qiladi. Talaba real auditoriya (maktab o‘quvchilari guruhi) bilan mashg‘ulot o‘tkazish, vaqtni taqsimlash, guruhni boshqarish va savol-javob tashkil etish tajribasini oladi. Bunda mashg‘ulot auditoriyaga qaraganda kamroq nazorat qilinadigan muhitda kechadi, bu esa moslashuvchanlik kompetensiyasini rivojlantiradi.

Tarbiyaviy-aksiologik imkoniyat. Madaniy meros bilan bevosita muloqot milliy o‘zlikni anglash, vatanparvarlik, tarixiy xotira va boshqa madaniyatlarga hurmat kabi qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Bo‘lajak o‘qituvchi uchun bu ikki tomonlama ahamiyatga ega: u ham o‘zi qadriyatli tajriba oladi, ham shu tajribani o‘quvchilarga yetkazish vositalarini o‘zlashtiradi.

Tadqiqotchilik imkoniyati. Muzey fondlari, arxiv hujjatlari va o‘lkashunoslik materiallari kurs ishi, bitiruv malakaviy ishi va ilmiy to‘garak faoliyati uchun empirik baza bo‘la oladi. Talaba manbani aniqlash, tasniflash va ilmiy iqtibos keltirish ko‘nikmasini amalda egallaydi.

Raqamli imkoniyat. Virtual ekspozitsiyalar, raqamlashtirilgan kataloglar, QR-kod orqali kengaytirilgan sharhlar va uch o‘lchamli modellar muzeydan masofadan foydalanishga yo‘l ochadi. Bunda talaba nafaqat tayyor raqamli resursdan foydalanadi, balki o‘zi ham virtual tur, elektron ish varaqasi yoki interaktiv topshiriq ishlab chiqishga o‘rganadi. Bu raqamli didaktik kompetensiyani shakllantirishning amaliy yo‘li hisoblanadi.

MUZEY RESURSLARIDAN FOYDALANISHNING METODIK MODELI

Muzey tashrifining ta’limiy samaradorligi u qanday tashkil etilganiga bog‘liq. Tajribaviy o‘qish nazariyasiga tayangan holda uch bosqichli model taklif etiladi (1-jadval).

1-jadval.

Muzey resurslaridan foydalanishning uch bosqichli modeli

Bosqich	Talabaning faoliyati	Kutilayotgan natija
1. Tayyorgarlik (muzeyga qadar)	Muzey profili va ekspozitsiya tarkibini o‘rganish, dars maqsadini shakllantirish, kuzatish varaqasi va topshiriqlar to‘plamini loyihalash	Maqsadga muvofiq metodik reja, tanlangan ashyolar ro‘yxati
2. Muzeyda ishlash	Ashyoni bevosita kuzatish, tavsiflash va tahlil qilish; muzey xodimi bilan suhbat; kichik guruhlarda izlanish topshiriqlarini bajarish	Birlamchi manba bilan ishlash ko‘nikmasi, empirik material
3. Refleksiya (muzeydan keyin)	Yig‘ilgan materialni umumlashtirish, dars ishlanmasi yoki didaktik resurs (taqdimot, ish varaqasi, virtual tur) tayyorlash va himoya qilish	Tayyor metodik mahsulot, o‘z faoliyatini baholash ko‘nikmasi

Modelning asosiy metodik sharti - tashrifning har bir bosqichida talabaning aniq mahsulot yaratishi. Kuzatish varaqasi, tavsif matni, dars ishlanmasi yoki raqamli resurs ko‘rinishidagi mahsulot muzey tashrifini passiv tomoshadan faol kasbiy mashg‘ulotga aylantiradi va o‘quv natijasini baholash imkonini beradi.

MUAMMOLAR VA TAKLIFLAR

Muzey resurslaridan pedagogik ta’limda tizimli foydalanishni to‘xtatib turuvchi bir qancha omillar mavjud. Birinchidan, pedagogika yo‘nalishlari o‘quv rejalarida muzey muhitida ishlash metodikasiga bag‘ishlangan alohida modul yoki tanlov fani, qoida tariqasida, nazarda tutilmagan. Ikkinchidan, muzey xodimlarining ko‘pchiligi muzeyshunoslik tayyorgarligiga ega bo‘lsa-da, yosh guruhlariga mos ta’lim metodikasi bo‘yicha maxsus malaka oshirmagan. Uchinchidan, oliy ta’lim muassasasi va muzey o‘rtasidagi hamkorlik ko‘pincha bir martalik tadbir darajasida qoladi, uzoq muddatli o‘quv-metodik shartnoma asosida yo‘lga qo‘yilmaydi. To‘rtinchidan, muzeylarning didaktik materiallar bazasi - ish varaqalari, topshiriqlar to‘plami, uslubiy tavsiyalar - yetarli emas.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi takliflar bayon etiladi:

- pedagogika yo‘nalishlari o‘quv rejasiga “Muzey pedagogikasi” tanlov fanini yoki tegishli fan metodikasi tarkibida alohida modulni kiritish;
- universitet va mintaqadagi muzeylar o‘rtasida o‘quv amaliyoti bazasini belgilovchi uzoq muddatli hamkorlik shartnomalarini tuzish;
- pedagogik amaliyot topshiriqlari tarkibiga muzey muhitida kamida bitta mashg‘ulot loyihalash va o‘tkazish talabini kiritish;
- talabalar kuchi bilan mahalliy muzeylar uchun ish varaqalari, o‘quv kvestlari va virtual turlar bazasini shakllantirish, uni universitetning elektron ta’lim platformasiga integratsiya qilish;
- muzey xodimlari uchun pedagogik va metodik malaka oshirish kurslarini universitet bazasida tashkil etish.

XULOSA

O‘zbekiston muzeylari bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda muhim, biroq hozircha to‘liq o‘zlashtirilmagan didaktik resurs hisoblanadi. Muzey muhiti talabaga birlamchi manba bilan ishlash, noan’anaviy dars shakllarini o‘zlashtirish,

real auditoriya bilan mashg‘ulot o‘tkazish, tadqiqot ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda raqamli didaktik mahsulot yaratish imkonini beradi. Respublikada qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar va muzeylar tarmog‘ini hududiy kengaytirish bo‘yicha ko‘rilayotgan chora-tadbirlar bunday hamkorlik uchun zarur institutsional shart-sharoitni yaratadi. Muzey resursidan foydalanishning samarasi esa uni tizimli, uch bosqichli metodik model asosida tashkil etishga hamda oliy ta’lim muassasasi va muzey o‘rtasidagi barqaror hamkorlikka bog‘liq. Kelgusi tadqiqotlarda taklif etilgan modelning ta’limiy samaradorligini muayyan yo‘nalish talabalari misolida eksperimental tekshirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Muzeylar to‘g‘risida”gi Qonuni, 2008-yil 12-sentabr, O‘RQ-177-son. URL: https://lex.uz/acts/-1391728

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Madaniyat va san’at sohasining jamiyat hayotidagi o‘rni va ta’sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni, 2020-yil 26-may, PF-6000-son. URL: https://lex.uz/docs/-4829149

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilga qadar rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni, 2019-yil 8-oktabr, PF-5847-son.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “2017–2027-yillarda davlat muzeylari faoliyatini takomillashtirish va moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori, 2017-yil 11-dekabr, 975-son. URL: https://lex.uz/docs/-3451889

5. International Council of Museums. Museum Definition. Prague, 2022. URL: https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/

6. Hein G.E. Learning in the Museum. London; New York: Routledge, 1998.

7. Hooper-Greenhill E. Museums and Education: Purpose, Pedagogy, Performance. London; New York: Routledge, 2007.

8. Falk J.H., Dierking L.D. The Museum Experience Revisited. London; New York: Routledge, 2013.

9. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1984.

10. Столяров Б.А. Музейная педагогика. История, теория, практика. Москва: Высшая школа, 2004.